

Anders Lundberg:

Bekännelserörelsernas Augsburg eller Magdeburg?

— Enhet i mångfald i Svenska kyrkan 1993-2006

Svenska kyrkans konstitutiva väsen

Förändringen av samhällen, kyrkor och andra gemenskaper sker ofta i konkreta konflikter snarare än i övergripande principer. Dessa konflikter kan vara viktiga frågor, men utgör sällan i sig hela gemenskapens identitet. Däremot anses de i sin tur aktualisera sådana allmänna principfrågor som gör konflikten värd att ta. Om man tillämpade detta på Svenska kyrkans moderna historia måste frågan om kvinnor i prästämbetet anses tillhöra en sådan fråga som, även om den inte i sig självt representerar hela Svenska kyrkans teologi, aktualiserar övergripande principer. Det gäller frågor om synen på Bibel och bekännelse, kyrkosyn och ekumenik. Så ser man dock inte på frågan hos kyrkans ledning, där man tvärtom har placerat den som en del av sitt konstitutiva väsen. Bakgrunden kan tecknas enligt följande.¹

När prästämbetet år 1958 öppnades för kvinnor gällde en samvetsklausul för dem som, oftast med hänvisning till Bibelns ord och den allmänkyrkliga traditionen, inte kunde acceptera beslutet. Klausulen garanterade hemorts rätt i Svenska kyrkan för motståndarna men var i sin konkreta tillämpning i vissa delar oklar. Många uppfattade den så, att sådana präster inte behövde tjänstgöra eller vigas tillsammans med kvinnliga präster. Avvägningsfrågorna var dock tydligt konfliktskapande och de bekännelse trogna väntade på att biskoparna skulle förtydliga klausulen. Till de bekännelse trognas besvikelse skedde det inte. Samvetsklausulen ansågs också av statsmakterna vara en legitimering av kvinnoprästmotståndet och som något som stod i strid med politikens idéer om jämställdhet mellan kvinnor och män. Till följd härav avskaffade riksdagen 1982 samvetsklausulen.²

¹ För de övergripande linjerna och flera detaljer i det följande hänvisas till Sandahl, D., *En annan kyrka — Svenska kyrkan speglad genom kyrklig samling och Kyrklig samling speglad genom Svenska kyrkan* (2018)

² En mer detaljerad bakgrund till 1982 års beslut, främst sett i sammanhanget av kyrka-stat, ges i Bexell, O., *Om svenska kyrkan under 1900-talet. En rapsodi kring några årtal på vägen till idag.* kyrkligdokumentation.nu.

Något uttryckligt krav på hur prästkandidater skulle prövas infördes dock inte genom 1982 års lagstiftning. Kvinnoprästmotståndare fortsatte också att vigas i de stift där biskoparna inte själva vigde kvinnliga präster, eller ibland tillsammans med kvinnliga präster i övriga stift. Denna ordning skapade spänningar och ledde till både samtal och debatt. Successivt utkristalliserades två linjer. Den ena handlade om att hindra kvinnoprästmotståndarna från att bli präster: ett slags yrkesförbud. Från flera håll argumenterades för att detta egentligen var innebörden i 1982 års lagstiftning. Den andra linjen handlade om att finna former för samexistens. Idén om samexistens hade varit både Bo Giertz och Bertil Gärtners linje, och därmed blivit dominerande bland de bekännelseetrogna som inte redan hade lämnat kyrkan.

Det var linjen om yrkesförbud som vann och det i ett relativt snabbt förlopp. I augusti 1993 presenterade utredningen *Kyrka Ämbete Enhet* sin slutrapport. Utredningen bestod av representanter för arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse (aKf), Biskopsmötet, Svenska kyrkans centralstyrelse (motsvarande nuvarande Kyrkostyrelsen) och Svenska kyrkans fria synod och hade haft uppgiften att på samtalsväg lösa vissa frågor kopplade till ämbetskonflikten. Deltagarna presenterade ett optimistiskt förslag och bland annat uttalade ärkebiskopen Gunnar Weman (f. 1932) i Dagens Nyheter: ”Vi tror att vi kan hitta en form för vettig samexistens.” I rapporten hette det, att uppfattningarna för och emot kvinnliga präster är två ”hedervärdiga uppfattningar”.

Ärkebiskopens inställning blev dock snart attackerad och genererade en intensiv debatt i tidningarna. En av Weman framkastad idé i en morgontidning att kvinnoprästmotståndarna kunde få egna biskopar, ledde till en sådan mediaanstormning att han tog tillbaka saken i en kvällstidning samma dag. I kölvattnet av debatten över *Kyrka Ämbete Enhet* uttalade biskopsmötet den 6 oktober 1993 att ”vi kommer att prästviga endast dem som inte underkänner giltigheten i andra prästers vigning och sakramentala handlingar i vår kyrka”. Fastän tre biskopar — biskoparna Hellström i Växjö, Fjärstedt i Visby och Eckerdal i Göteborg — därefter kommenterade uttalandet så att det kunde tolkas som att dörren inte var helt stängd under särskilda villkor, fick uttalandet effekt. Kyrka och Folks ledarsida

varnade för att man riskerade en ny luthersk kyrkobilddning. Vad som hos de bekännelsetrogna i augusti 1993 uppfattades som ett hoppfullt tecken, blev i oktober samma år det rakt motsatta. Vid 1994 års kyrkomöte beslutades, med viss justering av biskoparnas uttalande, att en präst måste acceptera samarbete med alla präster oavsett kön. Detsamma gäller också för diakoner och för att insättas som kyrkoherde.

Att frågan är reglerad i kyrkoordningen och ingriper i den valrätt som en biskop i en episkopal kyrka anses ha att viga präster efter eget omdöme, visar att Svenska kyrkan officiellt ser saken som konstitutiv för kyrkans väsen.

Bekännelserörelserna försöker finna ny mark

Biskoparnas uttalande 1993 och kyrkomötets beslut 1994 förvånade kanske inte, men drev samman de företrädare inom kyrkan som inte accepterade det. Det handlade om företrädare för gammalkyrkligheten, Kyrkliga Förbundet, Kyrklig Samling, Bibeltrogna vänner, laestadianer, högkyrkliga, karismatiker, Synoden, Societas Sancta Birgitta (SSB) och olika kyrkliga stiftelser. Ställda inför 1993 års biskopsuttalande kallade presidiet i Kyrklig samling kring bibeln och bekännelsen samman representanter för de olika bekännelserörelserna.

Redan i april 1994 inställde sig 28 personer från de olika fromhetstraditionerna för överläggningar i Falköping. Detta skulle bli början på ett flertal så kallade Falköpingsmöten, som pågick fram till år 2002. Vid det första mötet var biskop Bertil Gärtner (1924-2009) förhindrad att delta, men sände sina hälsningar. Domprosten och hovpredikanten Carl Strandberg (1926-2013) inledde och anförde att samtalet huvudsakligen skulle behandla ”de rättsinniga prästkandidaternas svåra läge”. I detta tidiga och tentativa skede ledde diskussionerna fram till tankar om ett fristående forum för bekräftelse av kallelse till präst, oavsett om vigning kunde komma ifråga, om att man skulle begära inrättandet av en fri biskop stationerad i Göteborg samt ett konstaterande att mycket arbete redan bedrevs för att stödja de kandidater som saken gällde.³

³ Anteckningar från mötet av Carl Strandberg, genom Lars Edvardsson. Kyrklig samlings arkiv mars 2015, Uppsala universitetsbibliotek

Falköpingsmötena fick flera konkreta uttryck. Ett centralt sådant var att Kyrklig samling inrättade ett fritt konsistorium för prövning av prästkallelser, även under den förutsättningen att prästvigning för närvarande inte kunde komma i fråga i Svenska kyrkan. Med hänvisning till att de ordinarie domkapitlen svek sin uppgift anförde man att bekännelsetrogna grupper inom Svenska kyrkan behövde någon som tillgodosåg deras behov av andliga ledare. Man uttalade även målsättningen ”att försörja kyrkan med rätta präster samt att verka för att Kristus skall kunna fortsätta att utöva sitt profetiska ämbete i Sveriges land och kyrka”.

Vidare sammankallade biskop Bertil Gärtner personligen till *Linköpingsmötena* 1997, 2000 och 2002. I samband med dem presenterades de teologiska dokumenten *Grund och gränser*, i syfte att finna den läromässiga enheten mellan de olika fromhetstraditioner inom Svenska kyrkan som ville stå fast vid Bibeln och bekännelsen. Hur det första av dessa dokument (Grund och gränser I) togs emot beskrev prästen Gunnar Eriksson (1953-2010) i ett tal på Linköpingsmötet år 2000:

För tre år sedan när plötsligt anmälningarna till Linköping tog sådan fart, tror jag – i alla fall utifrån Västkustperspektiv – att skriften "Grund och gränser" hade en avgörande betydelse. Vi kände alla: Jag vill vara med och få säga ja och visa att här hör jag också hemma. Det var rätt allt som stod i häftet, men det var mer än så. Det var också sunt, något som sedan fick prägla hela mötet.⁴

Här förtjänas att påpekas att Eriksson, själv ovillig att etikettera sig, för mycket kyrkfolk var en av de informella ledarna för gammalkyrkligheten på västkusten; en kyrklig fromhet som hos dess belackare betraktades som introvert och ointresserad av kyrklig samling. Och Erikssons deltagande var inte något randfenomen. Även gammalkyrklighetens mest radikala gren i Göteborgs Stifts-Tidning kommenterade Linköpingsmötet den 29 november 2000 i huvudsakligen positiva ordalag.

⁴ Linköpingsmötets webbsida. Webbsidorna kan fortfarande besökas, se <https://web.archive.org/web/20051102225734/http://www.linkopingsmotet.com/>.

Gammalkyrkligheten har alltid varit misstänksam i mötet med andra kyrkliga fromheter. Ibland kanske av oegentliga skäl, såsom principiellt fasthållande av vissa inslag i gudstjänsten som egentligen inte är allmänt förpliktande. Men huvudsakligen av ett skäl ingen egentligen kan invända emot: avskyn mot obiblisk lära. Genom Grund och gränser och Linköpingsmötena kunde nu Bertil Gärtner samla de gammalkyrkliga och flera andra bekännelserörelser. Gärtners mål med mötena var moraliskt: att ingjuta hopp och framtidstro hos fromheternas kyrkfolk, att hjälpa dem att uppskatta varandra och se att de tillsammans var många som ville hålla fast vid bekännelsen. I Göteborgs Stifts-Tidning antecknades att ”säkert de flesta av deltagarna [kände] en stor glädje i att få röra sig bland och umgås med så många likasinnade, med i huvudsak samma kristna grundinställning som de själva.” Vidare omnämndes ett föredrag av den högkyrkliga profilen Bo Brander (f. 1951) i positiva ordalag. Samtidigt fanns en förhoppning om att den läromässiga enhet som demonstrerats skulle kunna få praktisk betydelse. Men förändringar av verklig betydelse, krävde ändringar i kyrkoordningen.

Drivfjädern Kalin i kyrkomötet 2001

Det var med dessa bakgrundshändelser, och i denna ideologiska jordmån hos de bekännelsetrogna, som *Enhet i mångfald i Svenska kyrkan* uppstod.⁵ Den slutliga drivfjädern därtill blev kyrkomötesledamoten och prästen Yngve Kalin (f. 1950).

Vid kyrkomötet 2001, då det stod klart att statskyrkans avskaffande inte hade resulterat i en avpolitiserad kyrka, motionerade Yngve Kalin under rubriken ”om minoriternas fortsatta ställning i Svenska kyrkan”. Det han begärde var handlingsutrymme för minoriteternas fortsatta verksamhet i Svenska kyrkan och ett förändrat regelverk för detta syfte. Kalins motion är värd att citera in extenso:

I och med prästvignings- och diakonvigningsstoppet är en icke ringa del av de präster och diakoner som i dag bär upp det vanliga församlingsarbetet faktiskt både obehöriga och i klartext förklarade icke önskvärda. I och med

⁵ I det följande hänvisas, om inte annat anges, till Kyrkostyrelsens akt nr KS 2003:0516 — *Samtal om enhet i mångfald inom Svenska kyrkan*.

kyrkoherdestoppet är ett stort antal kyrkoherdar odugligförklarade och vingklippta. De är de sista av sitt slag på sina poster. [...] Ämbetsfrågan har blivit en murbräcka som successivt omformat och likriktat kyrkan. När det gått så långt, att möjligheterna att verka i kyrkan förnekas dem som håller fast vid det som tidigare var hela kyrkans hållning, så har den slagit in på utstötningens och kyrkosplittringens förödande väg. Många har redan förlorat den kyrka de håller så mycket av. Den kyrka vars teologiska arv de är stolta över med sina rötter i sann katolicitet, med sin förankring i evangelium och i de svenska inomkyrkliga väckelserörelserna. [...] Genom att avvisa stora grupper av människor, som utifrån olika fromhetstraditioner med olika teologisk bakgrund och förankring likväl förenas i sin tveksamhet över ämbetsreformen, stöter Svenska kyrkan bort många av sina mest hängivna och trogna medlemmar och tvingar ut dem i kylan.⁶

Kyrkomötet avslog motionen och Kalin skulle senare lämna detsamma i protest mot att det saknade förankring i församlingarna. Men efter kyrkomötet betraktades Kalins motion av vissa ändå som en viss seger. När ekumenikutskottet föreslog avslag på motionen hade nämligen förts in vissa skrivningar om behovet av inomkyrklig ekumenik, som kunde tolkas som ett erkännande av motionens andemening. Vad ekumenikutskottet, men även läronämnden hade snappat upp, var ett pågående försoningsarbete inom det djupt splittrade Kyrkornas Världsråd och den europeiska kyrkokonferensen Charta Oecumenica. Där hade man lyft fram behovet av inomkyrklig ekumenik och sett sig uppmanat att söka samtal i frågor där teologisk oenighet rådde. I avslagsbeslutet beslutade man istället att uppdra åt kyrkostyrelsen att ”på det sätt Kyrkostyrelsen finner bäst, ta initiativ till samtal, som ett led i arbetet på fördjupad delaktighet.”

Falköpingsmötet, biskoparna och kyrkostyrelsen

⁶ Motion till Kyrkomötet 2001:9 av Yngve Kalin om Minoriternas fortsatta ställning i Svenska kyrkan. För denna och övriga relaterade handlingar, se kyrkligdokumentation.nu.

Det var i detta sammanhang Falköpingsmötena, med Kyrklig samling som förenande organ, återigen aktualiserades. Mötena hade mötts vid flera tillfällen och i olika former sedan 1994. Bland annat hade man i detta sammanhang diskuterat möjliga nya organiseringsformer (mer om detta nedan). Medan kyrkostyrelsen och biskopsmötet tvekade kring hur kyrkomötets uppdrag skulle hanteras, gensköt Falköpingsmötet uppdraget genom ett brev — undertecknat av 32 företrädare för de olika fromhetsrörelserna hänfödda av biskop Bertil Gärtner — med frågan om vad kyrkostyrelsen var beredd att göra för att ”värna minoriteternas möjligheter att tjäna i kyrkan”. I brevet till biskoparna efterfrågades ”besked av dig som biskop” om ”du aktivt vill arbeta för att behörighetsreglerna för prästvigning ändras så att också den som inte fullt ut kan samverka med kvinnliga präster kan bli präst i Svenska kyrkan.”

Kyrkostyrelsen svarade att det inte var aktuellt att ändra några förutsättningar för prästvigning. Biskopsmötet gav ett likalydande svar men ställde även motfrågan till undertecknarna om kvinnors prästvigning och sakramentsförvaltning var giltig. Frågan hade diskuterats bland bekännelserörelsernas företrädare utan full samsyn, även om man i detta sammanhang fann frågan sidoordnad. Bertil Gärtner svarade kyrkostyrelsen och biskoparna för Falköpingsmötets räkning. Genom kyrkostyrelsens och biskopsmötets entydigt avvisande svar hade nu några av Falköpingsmötets deltagare tappat hoppet, men Bertil Gärtner var mer positiv. Han framhöll hur hängivna prästkandidater med klar prästkallelse inte tilläts tjäna som präster och tackade kyrkostyrelsen för att den ville öppna dialogen. Arbetet inleddes genom en förberedelsegrupp där ärkebiskopen KG Hammar (f. 1943) och Bertil Gärtner representerade var sin sida. Ytterligare ett antal teologer deltog i förberedelsearbetet.

”Den ordning vi har gäller och skall gälla”

I inbjudan till samtalen den 1 juni 2003 uttrycktes en förhoppning om att arbetet skulle mynna ut i rekommendationer till Svenska kyrkans ledning. Sådana frågor hade diskuterats i Gärtners och Hammars förberedelsegrupp. Där hade Hammar muntligen uttalat att en ordning likt danska valgmenigheter, där församlingarna hade ett avgörande inflytande över vilka som skulle vigas till präster, var en tänkbar

lösning. Likväl lades i det slutligt antagna underlaget för samtalen fokus just på att samtalen endast skulle vara samtal.

Bortsett någon enstaka skrivning i inbjudan, beskrevs som enda uppgift, från kyrkostyrelsen, att man skulle organisera lokala grupper som skulle träffas för att samtala om teologi och förutsättningarna för enhet i mångfald. I den offentliga diskussionen och från ärkebiskopens kansli inskräpades detta än tydligare. När Kjell Petersson (f. 1943), prost och kyrkoherde i Ryssby, intervjuades av Kyrkans Tidning i augusti 2003, dryftade han förhoppningen om att samtalen kunde leda till "ett förhållningssätt där också minoriteten har någon plats i helhet". Men detta avvisades i samma artikel av Bo Larsson, avdelningschef på ärkebiskopens kansli och ansvarig handläggare för ärendet:

Jag tycker det är tveksamt att rakt av säga nej till samtalet som en möjlig väg. Å andra sidan finns det en yttersta gräns för vad som kan accepteras. I vår kyrka har vi en väldigt tydlig ordning som innebär att kvinnor kan bli präster och den ordningen gäller. Den som inte alls kan acceptera kvinnliga präster, har straffat ut sig själv ur samtalet.

Både KG Hammar och Bertil Gärtner uttalade i flera tidningar att målet inte var att förändra kyrkoordningens regler. Hammar menade att det var "slutdiskuterat om ämbetet". I ett pressmeddelande från Svenska kyrkan uttalade sig Bertil Gärtner: "Vår grupp avser inte att förändra ordningen i Svenska kyrkan där både män och kvinnor har tillträde till prästämbetet". Inte minst uttalades detta som svar på den skarpa kritik som arbetet mötte i den offentliga debatten. Projektet hade bland annat anmälts till Jämställdhetsombudsmannen (JämO), och en handläggare på myndigheten debatterade öppet arbetet medan handläggning på myndigheten pågick. I samarbete med Jämo utarbetade Svenska kyrkan en promemoria i vilken fastslogs

att de pågående samtalen skulle stoppas, om ”de kvinnliga prästernas ställning, arbetssituation och självklara rätt till yrkesutövning i Svenska kyrkan ifrågasätts”.⁷

När en av de inbjudna i ett längre brev tackade nej till deltagande avslöjade Carl Axel Aurelius, som hade deltagit i förberedelsearbetet, i ett personligt brev den 11 augusti 2003 hur han uppfattade kyrkokansliets inställning:

Uppdraget gavs av Kyrkomötet (alldeles oavsett vad DN visste att berätta) och det måste Kyrkostyrelsen med kansliets hjälp hantera på något sätt. Om jag förstått saken rätt, så vill man inte hamna i något som kunde likna förhandlingar. Vi kan inte förhandla om det som inte är förhandlingsbart. Den ordning vi har gäller och skall gälla. Därför skall uppdraget genomföras genom samtal, vars resultat återförs till Kyrkostyrelsen. Samtalet skall gälla förutsättningarna [Aurelius egen understrykning] för enhet i mångfald. Det är mycket möjligt att samtalen visar att förutsättningarna inte finns. Det är ju också möjligt att det i någon av grupperna kommer fram något som är möjligt att bygga vidare på.⁸

Men det var inte endast hos ämbetsreformens tillskyndare som tveksamheterna fanns. En liknande uppfattning om förutsättningarna för samtalen att leda någonstans, framförde den pensionerade kyrkoherden Bo Adell i ett brev till ärkebiskopen den 10 augusti 2003:

Det bildas koinonior lite varstans i vår svenska Kyrka av människor som idag är husvilla. Och nu tänker jag inte bara på detta med det kvinnliga prästämbetet - det är egentligen inte huvudsaken. Det är förflackningen inom Kyrkan, det är predikandet som ofta inte är predikande av Guds Ord utan allmänna kåserier (många av dessa predikningar skulle inte ha blivit godkända under min

⁷ Myndighetens agerande här måste ses som ett uttryck för statsmaktens fortsatta syn på Svenska kyrkan som en av regeringens myndigheter, eftersom det egentligen står religiösa samfund fritt att utvälja att fastställa kriterier för sina företrädare.

⁸ Se kyrkostyrelsens akt.

praktartermin), ibland förnekande av de kristna sanningar som är grundade på evangeliets ord. [...] Tillsammans med biskop Bertil har Ni initierat samtal om minoriteterna. Det är bra, men vad tjänar det till när Kyrkans ledning med Er i spetsen ändå förklarar att inget får ändras? Fortfarande och i framtiden ska unga män som vill lyda Guds Ord inte få prästvigas i Svenska kyrkan, fortfarande skall erfarna präster, komminister, kyrkoherdar, akademiker hindras i karriären därför att de är trogna mot Guds Ord. Vartill syftar samtalen?⁹

Enhet, oenighet och kyrkopolitikernas ointresse

Ambitionsnivån i samtalen var trots allt hög, och det är uppenbart att deltagarna satte stort värde på dem. Prefekten vid teologiska fakulteten i Uppsala, Thomas Ekstrand (f. 1970), var en högljudd kritiker till samtalen, men deltog själv under 2,5 år i en grupp som träffades sammanlagt 16 gånger. Grupperna redovisade sitt resultat genom att sända in det till kyrkostyrelsen, som sedan hade att besluta om hur arbetet därefter skulle fortskrida.

Av redovisningarna ska här några huvuddrag redovisas. *Göteborg/Skara-gruppen* rapporterade sitt resultat mycket kortfattat och lyfte fram orden från Charta Oecumenica om förpliktandet att söka dialog och samtal. Det mest konkreta man föreslog var att kyrkostyrelsen skulle fortsätta arbeta med frågor som rör enhet i mångfald.

Luleå-gruppen uttalade att det fanns ett antal frågor med en tydlig oenighet och att det gjorde det svårt att fungera som enad kyrka. På grund av detta såg gruppen två alternativ. Antingen en delning i två kyrkor, ”på ett värdigt, rimligt och ekonomiskt rättvist sätt”. Eller ”att fortsätta leva tillsammans med öppna ögon för att det finns en grundläggande konflikt”. Gruppen förstod dock premisserna för ett sådant alternativ: dels att det hade demokratisk förankring, dels att kyrkoordningen då behövde ändras: ”Om kyrkans medlemmar väljer det andra alternativet förutsätter det omfattande samtal på kyrkans alla nivåer där utgångspunkten är respekt för den andre. Det är

⁹ Se kyrkostyrelsens akt.

troligt att det leder till en översyn av Kyrkoordningen på de punkter där denna respekt saknas.”

Ärkestiftets grupp i *Uppsala* reflekterade kring frågeställningarna men föreslog inget annat än behovet av samtal för ökad förståelse, även om vissa deltagare i gruppen förefaller ha förespråkat mer konkreta lösningar. På samma sätt uttalade *Lund*-gruppen att man medvetet inte ville förslå något till kyrkostyrelsen, utan endast att samtal och dialog bör fortsätta. På liknande sätt löd formuleringarna från övriga grupper. Om man skulle lyfta fram två ytterligheter i redovisningarna är det tydligast att spänningen var störst mellan *Stockholm* och *Växjö*. Medan man i *Stockholm* betonade skillnaderna mellan grupperna, vilket bland annat tagit sig uttryck i att flera tillfrågade tackat nej till deltagande, föreslog *Växjö-gruppen*, som enda grupp, en konkret förslag på att kyrkoordningen skulle ändras. Man uttalade att respekt för ordningar och regler måste gälla, och att kyrkostyrelsen borde ta initiativ till att man inom Svenska kyrkan skapade en så kallad EFS-modell. Gruppen skrev:

Några av oss har pekat på hur man Church of England sökt att hantera liknande motsättningar [...] Förslagets kärna skulle vara möjligheten att få präster till de olika bekännelsegruppema, på liknande sätt som EFS får präster till sina föreningar. Dessa präster skulle stå utanför kyrkoordningens församlingstjänster, de skulle vara präster Svenska kyrkan, men utan behörighet att söka tjänst som församlingspräst. De skulle tjänstgöra olika sammanhang inom de olika rörelserna, men inte vara avlönade av systemet. De skulle stå under domkapitlen på samma sätt som EFS-prästerna. Till denna kärna kan sedan knytas andra förslag: ex att man ska kunna ges möjlighet att vara medlem Svenska Kyrkan genom anslutning till en icketerritoriell gudstjänstgemenskap, till ett kloster, eller till en kyrklig stiftelse.

Det bör här påpekas att *Växjö-gruppen* var en av de grupper där först tillfrågade kandidater hade tackat nej till deltagande, för att de inte ville understödja förändringar i kyrkoordningen. Liknande differens mellan ursprungligt tillfrågade

personer och slutliga deltagare, skapade en viss slagsida i gruppernas uppsättning på fler håll.

Deltagarna i grupperna lade ner ett omfattande arbete. I vissa fall hade man rest långväga sträckor och träffats under hela dagar under ett par års tid. Arbetet hade inletts under sommaren 2003 och avslutades under hösten 2005. Arbetet som bedrevs hade stötts och blötts i liknande fora under tidigare decennier. Trots detta omfattande arbete, som dessutom hade kostat en del pengar, blev intresset från kyrkopolitikerna mycket milt. Så fort grupperna hade slutredovisat sitt arbete, lades det ned. I mars 2006, några månader innan Hammar avgick som ärkebiskop, förklarade kyrkostyrelsen uppdraget från kyrkomötet fullgjort med ett antal vederbörliga formaliteter. Kyrkostyrelsen bemödade sig inte att sammanfatta gruppernas arbete.¹⁰

Slutet — och en kyrkodag i Lund

Besvikelsen över att kyrkostyrelsen var ointresserad av de förslag som trots allt hade lagts fram var på vissa håll stor. Det enda konkreta förslag som ansågs genomförbart av de positivt sinnade, var den så kallade EFS-modellen. En modell som uppfattades bygga på att Svenska kyrkan åtog sig att viga kvinnoprästmotståndarna, men då utan möjlighet till tjänst i de ordinarie församlingarna, lön eller några andra förmåner. Så sent som i oktober 2005 hade Bengt Holmberg (f. 1942) framfört denna tanke vid en kyrkodag i Laurentiistiftelsens kyrka i Lund. Vid detta tillfälle var samtalsrundorna avslutade och ärendet bereddes slutligt i kyrkostyrelsen. Vid kyrkodagen deltog även en av kyrkostyrelsens ledamöter, POSK-representanten och advokaten Nils Gårder (f. 1951). Gårder avfärdade idén:

Inför dagen har jag själv försökt tänka på den här frågan utifrån, kanske inte så mycket vad jag själv anser och tror, utan mer en utgångspunkt från vad jag bedömer som kyrkopolitiskt och sannolikt. Då är min uppfattning att det inte är överhuvudtaget realistiskt att tänka sig att inom ramen för Svenska kyrkan,

¹⁰ En privat sammanfattning finns dock, se Petersson, K., Redovisning av samtalsgrupperna om enhet i mångfald, SPT nr 2/2006, se kyrkligdokumentation.nu.

sedd som enhet, att ändra kyrkoordningens bestämmelser vad gäller prästvigning. [...] Lösningar som inte ryms inom ramen för den ordningen, tror jag inte är kyrkopolitiskt realistiska.¹¹

Här framstår alltså Holmberg som idealisten och Gårder som realisten. Till Holmbergs försvar hade Gårder vid den aktuella tidpunkten mer kännedom om hur kyrkostyrelsen skulle hantera ärendet. Modellen har dock i nutid inte helt övergetts. Fortfarande står den kyrkopolitiska nomineringsgruppen Frimodig kyrka för ståndpunkten att kvinnoprästmotståndare ska ha rätt att vigas till tjänst i Svenska kyrkan och i informella sammanhang förekommer ibland uppgiften att det var nära att Enhet i mångfald ledde till det som man redan 1993 i Falköping planerade för, såsom inrättandet av en fristående biskop. Denna åsikt hade inte, med undantag för Hammars muntliga utsaga i förberedelsearbetet till Enhet i mångfald, något stöd hos de som i slutändan bestämde. Men troligtvis inte heller hos stora delar av prästerskapet. Trots detta har idén levt vidare. År 2019 skickade olika företrädare för fridsförbunden i norra Sverige, laestadianerna, frågan till biskopsmötet om deras behov av präster kommer att tillgodoses i kyrkan, med särskilt avseende bl.a. på att dessa präster ska vara motståndare till kvinnans tillträde till prästämbetet. I en skrivelse den 20 februari 2020 besvarade ärkebiskopen och två andra biskopar laestadianernas fråga nekande.¹²

När kan kyrkans nödrätt utövas?

Om det finns unga män som känner sig kallade till predikoämbetet och vars kallelse erkänns av församlingarna, men där den kyrkliga hierarkin eller biskopen av orätta skäl vägrar att viga kandidaten, när är det då sanktionerat att i olydnad mot den kyrkliga hierarkin — och som undantag från det fjärde budet om lydnad inför överheten — verka för prästvigning? Och vem har rätt att agera på detta sätt?

¹¹ Försonad mångfald — En dag om kyrkans framtid vid Laurentiistiftelsen i Lund, SPT:s småskrift nr 34.

¹² Hela korrespondensen mellan laestadianerna och biskoparna finns på kyrkligdokumentation.nu.

Till följd av biskoparnas uttalande 1993 formulerade hovpredikanten Carl Strandberg problemställningen, inför de företrädare för Svenska kyrkans bekännelserörelser som Kyrklig samlings presidium hade sammankallat i Falköping i april 1994, så att frågan gällde ”de rättsinniga prästkandidaternas svåra läge”. Den andra sidan på problemställningen är de bekännelsetroga församlingarnas svåra läge.

Det finns i allmänkyrklig tradition ett erkännande av en kyrkans nödrätt.¹³ I vårt evangeliska sammanhang finns nödrätten i såväl Augsburgska bekännelsen som Schmalkaldiska artiklarna. Välkänt är också Luthers uttalande i Om påvens makt och överhöghet att ”då de, som äro förordnade att vara biskopar bli fiender till evangeliet och vägra meddela vigung, behålla församlingarna sin rätt därtill. Ty där kyrkan är, där är också rätten att förvalta evangeliet. Därför behåller kyrkan nödvändigtvis sin rätt att kalla, välja och viga sina tjänare.” Men när vet man att denna situation är för handen och vem har rätt att dra konsekvenserna av det?

Vid i vart fall sex tillfällen har bekännelserörelsernas önskemål om att få sina prästkandidater vigda besvarats nekande: 1982, 1993, 1994, 2001, 2006 och 2020. Dessutom kan ta med kyrkovalen 2005, 2009, 2013, 2017 och 2021 i beräkningen, då den enda nomineringsgrupp som representerar deras intressen erhållit mycket lågt stöd från kyrkans medlemmar. Att bekännelserörelserna alltid får nej är egentligen inte märkligt. Det som är fromhetsrörelsernas lösning — att kyrkoordningen ändras i något avseende, så att kandidaterna kan vigas (om det så är för tjänst utanför församlingarnas löneansvar) — har aldrig varit något annat än en attack emot Svenska kyrkans nuvarande självförståelse. För den självförståelsen är frågan om kvinnliga präster ett konstitutivt element, därav inskränkningen i kyrkoordningen av biskopens urvals rätt, liksom en oersättlig beståndsdel i att Svenska kyrkan är en del av det svenska samhällssystemet.

Att en kyrka säger nej kan hanteras på olika sätt. Som en direkt följd av biskopsmötets och Kyrkostyrelsens nej på Falköpingsmötets frågor 2002/03, i samband med effekterna av Yngve Kalins kyrkomötesmotion, slutfördes etableringen

¹³ Se Karlgren, A., SPT 2020, s. 521.

av Missionsprovinsen. Grunddragen till denna hade tagits fram inom ramarna för Falköpingsmötena, och även i nära samröre med Bertil Gärtner (även om Bertil Gärtner slutligt aldrig stödde provinsen). I slutändan blev det på kallelse av ett antal fria församlingar, varav flera hade välsignats och instiftats av Bertil Gärtner, som de första biskoparna och prästerna kunde vigas.

Andra arbetade för fortsatta samtal och att lösningar skulle byggas genom lokala samverkansformer. Detta var en andra handlingsram som hade utarbetats i Falköpingsmötena under Bertil Gärtners överseende. Idén synes ha haft starkt stöd i det frihetliga syd — de södra dekanaten och BV:s sydliga gren. När ELM-BV:s representanter i Falköpingssamtalen, Arthur Einarsson (f. 1934) och Fride Månsson (1927-2017), motsatte sig provinsen, visste de att missionsföreningarna under ytterligare en tid skulle klara sig utan prästerskapets förnyelse. Här skilde sig förhållandena mot den prästberoende gammalkyrkligheten på västkusten eller den högkyrklighet som avvisade konversionen som alternativ.

Frågan är dock om Einarssons och Månssons invändning var teologisk eller praktisk. I ELM-BV:s tidning *Till Liv* framkommer en bild där man uttrycker förståelse för etableringen av missionsstiftet, samtidigt som man menade att agerandet gick för snabbt och därmed förstörde samverkan mellan bekännelserörelserna, med möjliga alternativa utvägar.¹⁴ Fredrik Hector synes i en artikel anföra att prästvigningarna i sig inte är problematiska, liksom ELM-BV som lågkyrklig rörelse har möjlighet att hantera prästlöshet. Däremot anförde han att biskopsvigning i samband härmed är problematiskt, eftersom biskop — i ett för lågkyrkligheten atypiskt argument — markerar ny kyrkobilddning. Hector återkommer också till att provinsens bildande slog undan benen för det arbete som hade inletts genom Linköpingsmötena. Hectors synpunkt visar på brister i hur Missionsprovinsen förankrades lokalt och i den större kyrkodiomatiska diskursen.

På strukturell nivå förefaller alltså två linjer finnas: uppbyggnad av en ny struktur under åberopande av kyrklig nödrätt (om man här bortser från frågan om det alltid innebär en ny kyrkobilddning och vilken betydelse det kan ha) och fortsatt

¹⁴ Till Liv, Augusti-September 2005

formering och vädjan om samtal till kyrkans ledning. På individuell nivå, det vill säga på en sådan nivå som endast löser individuella eller lokala problem, återfinns ytterligare vägar. Här finns endast plats att omnämna dem; de har värderats i andra sammanhang. En väg som vissa väljer är konversion till en annan kyrka. Nyligen anförde Bo Brander i en bokrecension att ”tiden [är] inne att begrunda Petrusämbetet”. Ett annat är kvarstannandet och det sociala martyriet som det kan medföra. Devisen här har för efterkrigstidens präster varit den som formulerades av lektorn och kyrkomannen Erik Petré (1919-2013): ”Det var i Svenska kyrkan jag hamnade och ingen har gett mig order om att gå någon annanstans.” Ett tredje är pragmatismen, vilket nog är möjligt i individuella fall, men ställer större krav på ansvarstagande i förhållande till de sociala kontexterna. Att välja pragmatismen som övergripande metod leder också ofrånkomligen till generellt avfall ifrån bekännelsen, varför den bör värderas som en individuell lösning.

Missionsprovinsens bildande hade alltså brister. Säkert har missionsstiftet, som det i formell mening ändå är, alltjämt svåra frågor att arbeta med. Om man ponerar att bildandet av Missionsprovinsen var felaktigt och aldrig borde ha genomförts, hade då uppbyggnaden av lokala strukturer, Falköpingsmötets andra linje, varit mer framgångsrik? Låt säga att dessa strukturer hade kunnat byggas upp: hade de kyrkoledningar och kyrkomöten som därefter funnits varit intresserade av att lyssna på vad denna struktur hade haft att säga? Hade biskopsmötet 2020 sagt *ja* på den fråga, som man 2020 besvarade med ett *nej* när laestadianerna frågade?¹⁵

En övergripande fråga för diskussionen om tillämpningen av kyrkans nödrätt är hur man förstår bildandet av nya stifts- eller kyrkostrukturer i termer av splittring, när den utlösande faktorn för dess bildande är att den etablerade hierarkin genomgående motsätter sig förnyelse av traditionellt gudstjänstliv i bekännelserörelsernas församlingar. Hur förhåller sig nya stiftsstrukturer som splittrande element till att de samtidigt verbaliserar en i kyrkan redan inneboende splittring?

¹⁵ Dag Sandahl synes i sin historik över Kyrklig samling till slut avvisa samtalslinjen för framtiden, a. a., s. 383.

Augsburg eller Magdeburg?

På dagen för 2009 års kyrkoval, den 20 september, dog Bertil Gärtner; han som hade varit den sista sammanhållande länken mellan Svenska kyrkans olika bekännelsetrogna fromhetsrörelser. Från sjukhussängen skrev han, dagen innan sitt frånfälle, sina sista offentliga ord. Inlägget som publicerades på hans blogg förefaller till dels vara skrivet i brådska, och avslutas med en uppmaning om att man bör rösta på på Frimodig kyrka. Sammanträffandet är märkligt. Trots allt Gärtner åstadkom befann han sig alltid i underläge till kyrkopolitiken. En sista tanketråd i detta bearbetningsarbete gäller också den världsliga makten som egentlig motor i händelseutvecklingen. För vem vände sig bekännelserörelserna egentligen till när de ställde sina frågor till kyrkostyrelsen och biskopsmötet? Hade bekännelserörelserna verkligen en riktig uppfattning om i vilken bekännelsesituation de befann sig?

När man ser på Gärtners och Falköpingskonferensens agerande omkring millennieskiftet, får man intrycket att man trodde att maktens människor, kyrkopolitikerna, verkligen skulle lyssna, ta till sig och överväga de spörsmål som framställdes. Man trodde sig i någon mening stå i en situation likt den i Augsburg 1530, där det åtminstone utåt sett framstod som att båda parter skulle få utveckla sig och makten därefter skulle välja det mest ändamålsenliga för alla. Men ville makten över huvud taget lyssna? Mot bakgrund av den bild som här tecknats, och som bygger på det faktiska materialet, finns det anledning att röra sig bort från Augsburg-förståelsen och istället överväga om man egentligen befann sig i ett Magdeburg: den bekännelsesituation 1550 då kejsarrätten redan var fastslagen och frågan istället handlade om hur kejsarrätten skulle verkställas. Vad de evangeliska i Magdeburg 1550 de facto stod inför var inte någon möjlighet att kejsaren skulle ändra sig och acceptera dem. I stället var alternativet endast om de skulle övergå till den romerska kyrkan, avrättas eller med stöd av den lokala överheten organisera sin frihet till tro i det tysk-romerska riket. De möjligheter som, rätt eller fel, hade förefallit vara realistiska i Augsburg var i Magdeburg inte ens ett alternativ. Magdeburgbekännelsen utvecklades visserligen under avsevärt mer våldsamma betingelser men exemplet är

ändå tankeväckande. En utgångspunkt för det fortsatta samtalet måste vara vilka alternativ som över huvud taget står till buds. I slutändan är det bara de till buds stående alternativen som kan användas för att föra vidare tron till kommande generationer.¹⁶

Publicerad i Kyrk och Folk nr 1, 2022

Författaren Anders Lundberg är bosatt i Nacka och jur.kand. och teol.mag.

¹⁶ För värdefulla synpunkter på ett långt gången utkast till denna artikel tackas Kjell Petersson, Hässelby och Yngve Kalin, Hyssna. Alla återstående brister tillkommer dock författaren.